Divanü Lugati't-Türk Üzerine Birkaç Söz

MUSTAFA S. KAÇALİN

Divanü Lugati 't-Türk üzerine söylenecek ne kaldı ki?" derken yine söyleyecek bir şeylerin kalmış olabileceğini akıldan uzak tutmamak gerekir.

İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi Arabî 4189 numarada kayıtlı bir yazma eserdir.

Yazarı Kâşgarlı Hüseyin oğlu Mahmud [1008-1105]'dur. Kâşgarî olarak bilinir. Aslında şimdiki Kırgızistan sınırları içerisinde Isık Köl yakınlarındaki Barsgandandır. Türkistan coğrafyasında ve Ceyhun'un doğu bölgelerinde hüküm sürmüş Karahanlı Hakanlığı [766-1212] döneminde yaşamıştır. Türk dilini öğrenmek amacıyla Türk şehir ve bozkırları boyunca Türkler arasında dolaştı. Saygıdeğer bir Müslüman Türk olarak Arapları eğitti, hem yerli kabile geleneğine hem de İslamî geleneğe vakıftı. Aslında amacı İslam gözüyle Türk kabile geleneğini yorumlamaktı. Eserini halife el-Muktedî [1075-1094]'ye sunmasından sonra onun kısa vadedeki amacı Bağdad'daki Abbaslı [750-1258] sarayında Selçüklü [1038-1194] üstünlüğünü ve geleneklerini tanıtmaktı.

Dîvân Türkçe madde başılı Arapça kapsamlı bir sözlüktür. Büyük boy 319 yaprak olup her yaprakta 17 satır bulunmaktadır. Kâğıdı vaktiyle -Çin, Hint, Afgan gibi- doğu ülkelerinde yapılmış olan sağlam ve kalın bir kâğıttır. Kitabın kimi yerleri yaşlık görerek kararmış ise de bozulmamış ve çürümemiştir. Birkaç kelime dışında her yanı iyice okunabilmekte, bundan kitabın iyi korunmuş olduğu anlaşılmaktadır.

1072 Ocak 25 Çarşamba günü yazılmağa başlandı, dört defa temize çekilip 1074 Şubat 10 Pazartesi günü Bağdâd'da bitirildi. Son düzeltmesi 1077 Ocak 9 pazartesi günü bitip halifeye ithaf edildi. Kaşgârî eserini dönemin halifesine, büyük bir ihtimalle, Alp Arslan [1063-1072]'ın güveğisi Muhammed oğlu Ebû 'l-Kâsım Abdullâh Muktedî Kâim bi-Emri'llâh [1075-1094]'a

1077'de sunmuştur. Eldeki yazmanın çekimlenmesinin bitmesi Sâveli Ebû Bekir oğlu Muhammed tarafından yazılışından 192 yıl sonra 1266 Ağustos 1 Pazar gününe rastlar.

Eserin hacmi bir sözlük kadardır ve ayrıntılı bir örneğe göre düzenlenmiştir. el-Cevherî [ö. 1007]'nin yakını olan, bir zamanlar adına Uturar da denilen Karaçuklu (Fârâblı) İbrâhîm oğlu Ebû İbrâhîm İshâk'ın [ö. 961]'ın *Divanu'l-Edeb fi Beyani Lugati'l-'Arab* adlı sözlüğünü örnek aldı. Yalnız hemze kitabını başa aldı. Türkçeye mahsus geniz sesine, çift ünsüzlü kelimelere yer verdi. İlk bakışta bir mukaddime bölümü vardır. Burada Türk dillerinin dağılma alanlarından bahseder ve bir dünya haritası yer alır. Birçok şiveden esas alınanı Karahanlı Hakanlığına bağlı Çigil kabilesinin konuştuğu şivedir. Türkçeyi Türk (Kıfçak- Çigil, Tuhsı vb.) ve Türkmen (Oğuz-Karluk) kolu diye ikiye ayırır.

Ona göre şivelerin an açığı Oğuzların, en doğrusu Yağma ve Tuhsıların, en incesi Çigillerin (Hakanlıların) konuştuğu dildir.

Dîvân Türkçenin 11. yüzyıldaki dil özellikleriyle lehçe ve ağız farklarını belirtmesi bakımından ses ve yapı bilgisine ışık tutan bir dil bilgisi kitabı, Türk dünyasının kelime dağarcığını içeren sözlük, kişi boy ve yer adları kaynağı, halkbilimi ve halk edebiyatı seçkisi, tarihe ışık tutan kitap, coğrafya ve kavimler bilgisi dallarında bir bilgi dağarcığı, çağın cemiyet yapısını, siyasî ve iktisadî çehresini tanıtması bakımından ictimaiyat ve iktisat dergisi, kâinat anlayışını yansıtan kitap, dönemin tıbbı ve tedavi yöntemlerinden bilgi veren bir kaynaktır. Oğuz boyları ve damgaları, on iki hayvanlı takvim hakkında bilgiler verir. Verdiği türetmelerin çoğu halk türetmesi ve yakıştırmasıdır. Akrabalık, halk hekimliği ve yemek kültürü ile ilgili bilgiler değerlidir. Değindiği her konuda Türkçenin en eski bilgiliği olması dolayısıyla ilkliğini korumaktadır.

Kâşgarlıya göre:

«En arı, doğru dil, ancak bir dil bilip Farslarla karışmayan ve yabancı ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilidir. İki dil bilen, şehirlilerle düşüp kalkan kimselerin dili bozuktur. Kençekler, Soğdaklar ve Argular gibi boylar iki dil konuşurlar. Gezgin olarak yabancılarla karışanlar da Hotan ve Tübüt halkı ile Tangutların bir kısmıdır. Bunlar Türk iline sonradan gelmişlerdir.

Japonların ülkelerinin uzak olması, Çin ile aralarına büyük deniz girmiş bulunması yüzünden dilleri onca bilinmez.

Çin ve Maçin [=Yukarı Çin] halkının ayrıca dilleri vardır. Bununla birlikte şehirliler Türkçeyi iyi bilirler. Mektuplarını Türk yazısı ile yazarlar.

Kâşgarlı Mahmud sözlüğünde Arap imlâ düzenini uygulamış, yani kısa ya

da tabiî uzunluktaki ünlüleri harekelerle, uzun ünlüleri ise uzatma harfleri (*hurufu'l-madd*) denilen /*a*/, /*v*/ ve /*y*/ ile göstermiştir. Söz başındaki uzun *a* ünlüsünü de, bilindiği gibi yanyana iki elif ile yazmıştır. Kâşgarlı Arapçada bulunmayan *p, ç* ve *g* (ince *k*, *kaf-ı Farisî*) harflerini de kullanmamıştır. *S* ve *t* harflerini de kullanmayan Kâşgarlı Mahmud geniz *n*'sini, Uygur yazısında olduğu gibi iki harfle, *ng* ile yazmıştır.

Kilisli Rıfat Bilge'nin el yazısıyla müsveddeleri İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ktp. 1350. nr.dadır.

Yazması basılmıştır: Kâşgarlı Mahmud: *Divanü Lugati't-Türk Tıpkıbasım/Facsimile:* Ankara 1990. 1+638 s. Kültür Bakanlığı Yayınları/1205. Klâsik Eserler Dizisi/11.

Çeşitli çeviri girişimlerinde bulunulmuştur:

Konyalı Abdullah Atıf Tüzüner'nin çevirisi 7 defter olup TDK Etüd 94. nr.dadır.

İstanbullu Abdullah Sabri Karter'nin çevirisi 22 defter olup Bursa İl Halk Kütüphanesi El Yazmaları ve Arap Harfli Basma Eserler Bölümü'nde (Genel 4449-4470) dir. 1933 yılında yapılmıştır. (Kaçalin, Mustafa S.: "Abdullah Sabri Karter'in *Dîvânu Lugâti 't-Türk* Çevirisi Üstüne", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi:* 8. sy. 249-252. s.)

Kaynakları:

Yazar Tarım, Ila, Çüy ve Sir Derya havzalarındaki Türk illerini bizzat görmüştür; Argu, Çiğil, Kençek, Kıpçak, Oğuz, Türkmen, Uygur ve Yağmaların konuştuğu dilleri bilir; görmediği, aralarına giremediği Başkurt, Kay ve Kırgızcadan örnekler vermemiştir. XI. yüzyıl Türkistanının kısmen Burkancı Türkleri arasındaki Müslüman yazarını 19. yüzyılda Çarlık Rusyası ve Sovyetler Birliği hesabına ve Hristiyanlık adına Radloff izleyecektir.

Geniş çapta bir yararlanma söz konusu olmadığından kaynakları diyemeyeceğimiz alıntı örnekleri arasında *Kur'an,* hadis, Arap şiiri, Arap atasözleri ve birkaç eser adı göze çarpmaktadır.

On dört yerde Arap atasözü kullanmıştır. $85^{a}8$, $108^{b}3$, $251^{a}15$, $103^{b}17$, $110^{b}11$, $111^{a}7$, $115^{b}9$, $119^{b}5$, $124^{a}17$, $153^{b}17$, $205^{a}9$, $248^{b}5$, $253^{b}5$, $310^{b}4$.

Tarafe [ö. 564] (*Mu'allaka:* 107^{b}) $31^{a}9$; İmru 'l-Kays [ö. 565] (*Mu'allaka:* 54^{b}) $225^{b}3$; Mecnûn [Mulavvah oğlu Kays] [ö. 690-700]'tan $22^{a}7$, $201^{a}9$, $267^{b}5$; A'şa [ö. 629? / 702] $39^{b}6$, $268^{b}7$; Erkam oğlu İbla' [ö.] $103^{b}15$; Zu

'r-Rumma [ö. 735] 230a7, 270a1 ve başkalarından 85a11; 101a8; 226b2; 275b12 Arap şiirine ait on dört alıntı yapmıştır.

Yirmi dört yerde *Kur'an*'dan tanık getirmiştir: 10a12 = *Kur'an* 4/162, 22a11 = *K.* 19/24, 34b2 = *K.* 94/6, 34b9 = *K.* 75/33, 34b10 = *K.* 91/10, 39b3 = *K.* 26/23, 39b5 = *K.* 96/15, 60b9 = *K.* 56/65, 73a5 = *K.* 61/4, 84b11 = *K.* 12/31, 84b12 = *K.* 35/2, 84b15 = *K.* 38/7, 87b17 = *K.* 56/69, 88b15 = *K.* 76/1, 88b16 = *K.* 95/4-6, 174a2 = *K.* 2/54/51, 174a7 = *K.* 96/6-7, 177b5 = *K.* 65/7, 177b6 = *K.* 89/16, 233a4 = *K.* 5/99, 247a14 = *K.* 2/259, 268b7 = *K.* 96/15, 273a12 = *K.* 56/65, 288a3 = *K.* 12/2.

Üç yerde hadîs kullanmıştır. 24b9, 33a1, 89a3.

Bugün hiç kullanılmayan veya yabancıları kullanılan bazı kavramların karşılıkları olarak birkaç örnek:

beyaz : **ürüñ**. Beyaz *ürüñ*'ün yerini alan bir kelime. *ak ürüñ* yerine bugün *ak beyaz*. Dil yenileşmesi tercihi olarak bütün *beyaz*ların yerine (*beyaz peynir*e karşılık *ak peynir* demek gibi) *ak* denilemez.

cüzam : **anumı**.
dalyan : **ızdañ**.
hacib : **tayañu**.
heyelan : **eşkin**.
iskelet : **köwre**.
kabakulak : **yapakulak**.
kahvaltı : **tutguç**.
kalın yağ : **çöp, üz**.
kalp sektesi : **külgü / kültgü**.
kapşon : **yañalduruk**.
katarakt : **enüç**.
kemer : **egme**.
kireç : **ürñek**.
kör bağırsak : **bögen**.
lokma : **kalbuz**.
mangal : **köçürme ocak**.
mendil : **ületü, suvluk**.
mesane : **kawuk**.
rüşt : **us**.

takma saç : **öñik**.
telaş : **beliñ**, **tezgi**, **tezig**, **ürkün**.
timsah : **alavan**.
tortu : **çöp**.
üstübeç : **kirşen**.
yağ tortusu : **tar**.

Bazı ek, anlam ve kavramlar için bir hazinedir:

+GAn: **çim+gen** 'çimen'
+GU: **çil+gü** 'sarımsı kızıl'.
+lAç: üç+leç 'üç çubuklu (tuzak)'.
+ş: **bag+¹ş** 'boğum'.
-guçı Türk-Kıpçak kolu **-taçı** Türkmen-Karluk kolu gelecek zaman ekidir.
-men < **-me neñ**: değirmen < **tegirme neñ**.
açı 'yaşlı kadın '.
arkın 'gelecek yıl' ≠ **bıldır** 'geçen yıl'.
bardak < **bart+ak**.
birer < *bir er* 'bir adam'.
çekirge sürüsü gibi < **çekürge süsi teg* 'çekirge ordusu gibi' < **çekürge teg sü**.
çıban < **çıbıkan**.
çom- 'dalmak' **çöm-** 'derine dalmak'.
çögen 'çevgen' = Far. *çavgan*.
ebeki 'e peki' (küçümseme).
evren 'fırın'.
karızan < *karı+zan* 'kocakarı' = Far. *pira+zan*.
serçe < **seçe**, berk < **bek**. /r/ sesi iç seste türemiştir aslı /r/sizdir.
serker = Far. *sar-garda*.
tarmuz 'türmüs' < Fa. *tarmuz*.
tunguç 'ilk çocuk' ≠ **aştal** 'son çocuk, son kesen'.

Türk şiirinin satır başı kafiyeli örnekleri bulunur:

agruk agır işiñni
adnaguka yüdürmä
açrup özüñ üşärip

adnagunı todurma {473-237a07}

"Ağır yükünü başkasına yükleme. Gözün kararacak kadar kendini aç bırakarak başkasını doyurma."

{biz} tañ ata yortalım

budraç kanın irtälim

basmıl begin örtälim

amdı yigit yewilsün {600-300b05}

"Tan atıncaya kadar yola çıkalım. (Yabâkuların başbuğu) Budraç'un kanını isteyelim, öcünü alalım. Basmılların beyini (de) yakalım. Şimdi, yiğitler (bunun için) toplansın, bir araya gelsin."

kıkrıp atıg kämşälim

kalkan süñün çomşalım

kaynap yana yumşalım

katgı yagı yawalsun {221-111a17}

"Nara atarak (düşman üzerine) atları(mızı) sürelim, kalkan ve mızraklar(ımız)la (düşman safları içine) dalalım, (önce, öfkeden) kaynayaıp köpürmüşçesine (dövüşelim), sonra (barış isteğinde bulunurlarsa) yumuşayalım; (öyle ki) sert düşman yumuşasın, yatışsın ve yola girsin."

kelse kalı yarlıg bolup yunçıg üme

keldür anuk bolmīş aşıg tutma uma {059-030a06}

"(Sana) yoksul ve gönlü kırık bir konuk gelirse hazırlanmış olan yemeği (hemen) getir (ve önüne koy), onu umut içinde bekletme."

korkma añar utru turup tegre yöre

kapsa anıg alpagutın andan tür-e {627-314a08}

"Ondan korkma, çevre yanında karşı durup yiğitlerini sararak, ondan uzaklaş."

kıkrıp atıg kemşelim

kalkan süñün çomşalım

kaynap yana yumşalım

katgı yagı yawalsun {222-111b01}

"Nara atarak (düşman üzerine) atları(mızı) sürelim, kalkan ve mızraklar(ımız)la (düşman safları içine) dalalım, (önce, öfkeden) kaynayaıp köpürmüşçesine (dövüşelim), sonra (barış isteğinde bulunurlarsa) yumuşayalım; (öyle ki) sert düşman yumuşasın, yatışsın ve yola girsin."

Kaynaklarla bağlantı kurulabilen atasözleri örnekleri:

Atası açıg almıla yesä oglınıñ tīşı kamar [421-211a08] "Babası ekşi elma yese (ölümünden sonra) oğlunun dişi kamaşır." Bu atasözü, babasının işlediği cinayet yüzünden, oğlu yakalandığı zaman söylenir. [Babalar koruk yediler ve oğulların dişleri kamaştı. *Tevrat:* Hezekiyel 18/2, Yeremya 31/29.]

Böriniñ ortak kuzgunnug yıgaç başında [221-111a07] "Kurdunki ortak, kuzgununki ağaç başında." (kuzgun, kurdun avladığı şeyle ortak olur; fakat kendi avladığı şey ağacın başında durur). Bu, Arapların şu sözü gibidir: *yarbudu hacrat*^{an} *wa-yarta'i wasat*^{an} "Kıyıda yatar ortada otlar."

Èrdäm başı tıl [066-033b08] [169-085a08] [501-251a16] "Görgünün başı dildir." Bu, Arapların şu sözü gibidir: *al-mar'u mahbuww*^{un} *tahta lisanihi* ("Kişi dilinin altında gizlidir.").

Han īşı bolsa katun īşı kalır [206-103b17] "Beyin işi olursa hatunun işi kalır." Bu Arapların şu sözü gibidir: *i<u>d</u>a ca'a nahru'llahi batala nahru 'isa* ("Allah'ın nehri gelince İsa'nın nehri gider.")

Kulan kudugka tüşsä kur baka aygır bolur [496-248b04] "Kulan - yaban eşeği- kuyuya düşse kara kurbağası aygır [(*ad-difda' al-barri 'alayhi*)] olur." Bu, Arapların şu sözü gibidir: *inna'l-buga<u>t</u>a bi-ardina tastansiru* "Uçurtma toprağımızda akbaba olur."

Kutsuz ku<u>d</u>ugka kirsä kum yagar [230-115b10] "Uğursuz kuyuya girse kum yağar, kuyu kurur (*al-mudbir allad<u>i</u> la cadd lahu*)." Bu, Arapların şu sözü gibidir: *i<u>d</u>a akbala akbala wa-i<u>d</u>a adbara dammara* "İleri gider uğur getirir, geri kalır uğursuzluk getirir."

Sakak bıçar, sakal ohşar [144-072b10] [409-205a09] "Sakalı (oynayarak) okşar (hile) çeneyi keser." Bu, Arapların şu sözü gibidir: *yusirru hasw*^{an} *fi rtiga'i* "O köpükten yudum almağı gizledi."

Tèwè yük kötürse kamıç yème kötrür [306-153b17] "Deve yük kaldırsa kepçeyi de birlikte kaldırır." Bu, Arapların şu sözü gibidir: *atbi'i 'l-faras licamaha* "Atı dizginiyle götürür."

Tokum yüzüp kudrukta biçek sīma [238-119b05] "Deriyi yüzdükten sonra bıçağı kuyruğunda kırma." Bu, Arapların şu sözü gibidir: *şawwa ahuka hatta i<u>d</u>a andaca rammada* ("Kardeşin eti küllerin üzerinde çok kızarttı").

Yer basrukı tag bo<u>d</u>un basrukı beg [235-118a02] "Yer baskısı (*awtad*) dağ [Kur'ân, 78:7], insanların baskısı (*<u>t</u>ikal*) da beydir."

Yırak yer sawın arkış keldürür [061-031a10] "Uzak yerin salığını ker-

van (*safr*) getirir." Bu, Arapların [Tarafe [ö. 564]'nin *Mu'allaka:*107^{b}] şu sözü gibidir: *wa-ya'tika bi'l-ahbari man lam tuzawwidi* ("Azık vermediklerin sana haber getirir").

Eserin aslından Latin harfli örnek sayfalar:

babu {244-122b11} fa'alil fi harakatihi

ç

saraguç huwa himaru 'l-mar'a^{ti}.

r

sıpakur {244-122b12} al-mihlatu. wa-asluhu: **sıp akurı** ay mi'lafu 't-tani min al-hayli.

z

kulabuz ad-dalilu. {244-122b13} wa 'l-ba'u mubdila^{tun} min al-wawi. wa-fi 'l-matali: **kalın kaz kulavuzsuz bolmas**. Ø {244-122b14} ma'nahu anna 'l-bututa 'l-katira^{ta} la tatiru illa bi-dalil^{in}. yudrabu hada li-man yu'maru bi 'l-inkiyadi {244-122b15} ila man huwa ahda minhu fi 'l-umuri.

k

çıçalak huwa 'l-hinsiru. Ø

çıçamuk {244-122b16} al-binsiru. wa-hadihi kalla ma ya'rafu. Ø

solamuk al-a'saru min ar-ricali. Ø

karaçuk {244-122b17} ismu 'l-farabi wahya ismu <balda^{tin} min> bi-ladi 'l-guzziyya^{ti}. Ø

karamuk huwa zuwanu 't-ta'ami. Ø 245 123^{a} {245-123a01}

kamīçak ad-du'musu.

g

tünerig yêr kullu mawdi'^{in} muzlim^{in}. wa-yukalu li-l-kabri ayd^{an} **tünerig**. :: wa-yukalu **er tünerigke kirdi** ay dahala 'r-raculu 'l-kabra. Ø

çömerük kişi ar-raculu 'l-a'maşu. Ø {245-123a02}

çüçünek (?) al-hadaca^{tu} min al-batihi. wahya'llati tuşammu rayihatuha wa-takunu munakkaşa^{tan}. Ø

beçenek cil^{un} {245-123a03} min at-turki maskanuhum kurbu 'r-rumi. **beçenek** kabila^{tun} min al-guzziyya^{ti}. **beçenek** luga^{tun} fihi. Ø {245-123a04}

babu fa'al'al muharraka^{ta} 'l-'aynayni wa-fa'allu {245-123a05}

ç

tawılguç at-tabarhunu.

d

bugurda saç aş-şa'ru 'l-ca'du.

s

çıhansı (?) harir^{un} {245-123a06} siniyy^{un} munakkaş^{un}.

g

tapuzgu neñ al-alguza^{tu}. Ø

tutuzgu neñ şay'^{un} hakkuhu an yu'aza fihi. Ø {245-123a07}

sıbızgu al-mizmaru.

sırıçga az-zucacu. Ø

sarıçga al-caradu. wa-bihi yuşabbahu 'r-raculu 'r-rahwu {245-123a08} fa-yukalu **sarıçga er**. Ø

koburga al-hama^{tu} min at-tayri.

k

tatırku (?) yêr ard^{un} nabtuha {245-123a09} gayru multaff^{in}. Ø

tatırka al-kadama wahwa cild^{un} abyadu madbu'^{un}. Ø

544 **tawılku** luga^{tun} fi {245-123a10} **tawılguç** wahwa 't-tabarhunu. Ø

awılku şacaru 'l-karmi. wa-lahu himl^{un} hamru yuc'alu sulafatuhu {245-123a11} fi sibgi tutmaç. wa-yudawa bi-lihahu min ar-ramadi wa-yusbagu bihi 't-tawbu ayd^{an}. Ø

tokurka {245-123a12} as-sunburu fi 'd-dinani wa 'l-matahiri. Ø **tokurka** ismu mawdi'^{in} bi-mustafi kaşgar. {245-123a13}

sakırku al-kuradu. Ø

kasırku al-i'saru.

g

tüşürgü huwa fuha^{tu} 'l-ma'i fi {245-123a14} 'n-nahri wa-mafragu 'l-ma'i min nahri 't-tahuni ila nahr^{in} ahara. wa-ka-dalika gayruhu. Ø

çekürge {245-123a15} al-caradu. bi 'l-guzziyya^{ti}. wahwa kabla an yatira 'inda 't-turki. wa-bihi yuşabbahu katra^{tu} 'l-'iyali wa 'l-cundu 'l-kasifu fa-yukalu **çekürge teg sü** {245-123a16} ay cundu ka 'l-caradi katafa^{tan}. Ø

süpürgü al-miknasa^{tu}. Ø

kötürgü al-minkala^{tu}. Ø

kesürgü {245-123a17} al-cirabu. Ø

kösürge naw'^{un} min al-cirdani. Ø

dünüşge al-kunabari. luga^{tu} känçäk. 246 123^{b} {246-123b01}

kimişge libd^{un} munakkaş^{un} kaşgariyy^{in}.

m

tegirme neñ kullu şay'^{in} mudawwar^{in} ka 'l-kursi wa 'r-raha {246-123b02} wa 'd-dirhami. Ø

sekirme ismu bulayda^{tin} bi-tariki hotan. Ø

kuturma börk al-kalansuwa^{tu}'llati {246-123b03} laha canahani mukaddam^{an} wa-mu'ahhar^{an}. Ø

köçürme oçak al-kanunu'lladi yunkalu min mawdi'^{in} {246-123b04} ila mawdi'^{in}. **köçürme oyun** al-arba'a^{ta} 'aşara. wahwa ismu naw'^{in} min al-li'bi yuhattu fi {246-123b05} 'l-ardi hutut^{un} arba'a^{tun} ka 'l-hisni fa-yuc'alu lahu 'aşara^{tu} abwab^{in} fa-yul'abu fihi {246-123b06} bi 'l-banadiki wa-gayriha. Ø

wa-mimma sukkinat 'aynuhu wa-futihat lamuhu.

t {246-123b07}

mındatu ? al-kazzina^{tu}.

ç

kulnaçı kısrak al-'akuku min al-hayli.

g

karnagu er ar-raculu {246-123b08} 'l-batinu. Ø

sagnagu al-kar'u 'l-yabisu. Ø

kondıgu al-midwasu. Ø

kamçīgu ba<u>t</u>ra^{tun} {246-123b09} tahrucu fi 'ş-şifahi wa 'l-asabi'i bi-daraban^{in} şadid^{in} wa-hikka^{tin} wa-harara^{tin}.

g {246-123b10}

törpigü as-safanu'lladi yusfanu bihi 'l-haşabu. Ø

temregü al-kuba'u. Ø

sögnegü ba<u>t</u>ra^{tun} {246-123b11} tahrucu bayna 'z-zafri wa 'l-lahmi. Ø

kerşegü at al-farasu'lladi bihi dabar^{un} bi-minsacihi.

m {246-123b12}

bulgama al-'asida^{tu}'llati la halawa^{ta} fiha wa-la samna. Ø

çokrama yul al-'aynu 'l-fawwara^{tu} {246-123b13} 'l-gazira^{tu} 'l-ma'i.

n

bulguna şacar^{un} ahmaru rihw^{un} ka-hay'a^{ti} 't-tarfa'i ta'lafuhu 'l-ibilu.

{246-123b14} **malguna** luga^{tun} fihi.

babu fu'luli

n

buldunı (?) ismu 'r-ra<u>t</u>iyya^{ti}'llati {246-123b15} yulka fiha 'l-'anibu awi 'z-zabibu fa-tu'kalu. luga^{tu} känçäk.

r

sondırı (?) al-bahru. wa-fi 'l-ma<u>t</u>ali: {246-123b16} **eşyek ayur başım bolsa sondurıda suw içgey-men**. Ø ma'nahu yakulu 'l-himaru yanbagi {246-123b17} an yakuna ra'si salim^{an} hatta aşraba ma'a 'l-bahri. yudrabu hada li-man yatamanna tula 'l-haya^{ti} hatta 247 124^{a} {247-124a01} yudrika amalahu.

mandırı luga^{tun} çigiliyya^{tun}. wahwa ismu 'l-maclisi'lladi yucma'u bayna 'l-hatani wa 'l-'arusi {247-124a02} fihi laly^{an} fa-yun<u>t</u>aru 'alayhima 'n-ni<u>t</u>aru.

l

bustulı ismu 's-sarmaki'lladi yu'kalu.

n

közkeni (?) {247-124a03} al-kutrubu wahwa min cinsi 'l-ci'lani yatiru bi 'l-layli ma'a tanin^{in}.

babu {247-124a04} fu'lundi fi harakatihi

d

süpründi al-kumama^{tu}. Ø

sarkındı suw {247-124a05} al-kutaru min al-ma'i. Ø

kuçgundı al-basalu. bi-luga^{ti} çigil.

inkadat abwabu 'r-ruba'iyyu {247-124a06}

hadihi abwabu 'l-humasiyyu

babu fa'al'al^{in} fi harakatihi

ç {247-124a07}

sokarlaç börk al-kalansuwa^{tu} 't-tawila^{tu}. Ø

kagurmaç al-hinta^{tu} 'l-makliyya^{tu}. Ø **kawurmaç** {247-124a08} bi 'l-fa'i 'r-rakika^{ti} luga^{tun}.

yogurguç al-mitmala^{tu} allati yabsutu biha 'acinu 'l-atriyya^{ti} {247-124a09} wa-gayriha. Ø

r

çıgılwar okı al-husbana^{tu}. wahya 's-sihamu 'l-kisaru. wa-kala: {247-

124a10}

utru turıp yagdım añar kêş okı çıgılwar

aydım asıg kılgu emes sen takı yalwar {247-124a11}

yasifu 'l-'aduwwa wa-yakulu lamma wacahani mattartu 'alayhi min al-kinana^{ti} 'l-husbanati {247-124a12} fa-kultu lahu 'l-ana la yanfa'uka tamallukuka wa-gawṯuka. Ø

g

:: yukalu **samurtug īş** ay amr^{un} {247-124a13} muhtalit^{un} la yudra mahracuhu. Ø

kurutlug kişi ay racul^{un} du akit^{in}. Ø wahwa bi-manzila^{ti} {247-124a14} kawlika racul^{un} tamir^{un} wa-labin^{un} ay du tamr^{in} wa-laban^{in}. Ø

:: yukalu **tatırlıg yêr** ay ard^{un} datu {247-124a15} cadad^{un} wa-salaba^{tin}.

:: wa-yukalu **katırlıg er** ay racul^{un} du bagl^{in}. Ø

:: wa-yukalu **basarlıg tag** {247-124a16} ay cabal^{un} du ṯum^{in}.

bagırlıg er ar-raculu'lladi la yankadu li-ahad^{in}. wahwa bi-manzila^{ti} kawlihim {247-124a17} inna la-nahnu a'zamu akbad^{an} min al-ibili. Ø

:: yukalu **çagırlıg er** ay racul^{un} du 'asir^{in}. Ø 248 124^{b} {248-124b01}

sugurlug tag ay cabal^{un} du wabr^{in}.

:: wa-yukalu **sıgırlıg er** ay racul^{un} du bakar^{in}. Ø

tawarlıg er {248-124b02} ay racul^{un} du mal^{in}. Ø

çawarlıg yêr ay ard^{un} datu daram^{in}. Ø

bakırlıg ismu mawdi'^{in} kurba {248-124b03} balasagun. Ø **bakırlıg tag** ay cabal^{un} du nuhas^{in}. Ø

tamurlug et ay lahm^{un} du 'uruk^{in} {248-124b04} wa-a'sab^{in}. Ø

:: wa-yukalu **kopuzlug kişi** ay insan^{un} du 'ud^{in} wa-mizhar^{in}. Ø

kotuzlug er {248-124b05} ay racul^{un} sahibu bakari 'l-wahşi.

sagızlıg er ay racul^{un} du 'ilk^{in} yumdagu. Ø **sagızlıg yêr** {248-124b06} ay ard^{un} datu tina^{tin} hurra^{tin}. Ø

sakızlıg ton ay ṯawb^{un} fihi ta'alluku 'l-luzucati. Ø {248-124b07}

kamışlıg yêr al-maksaba^{tu} min al-ardi. Ø

tapuglug er ay insanu du hidma^{tin} kadima^{tin}. Ø {248-124b08}

kapuglug ew ay bayt^{un} du bab^{in}. Ø

tatıglıg neñ aş-şay'u 'l-ladidu. wa-asluhu: **tatıglıg**. Ø {248-124b09}

tutuglug yêr al-macanna^{tu} wahya ard^{un} datu cinn^{in} yadurru man ya-murru biha.

tıdıglıg neñ aş-şay'u {248-124b10} 'l-mamnu'u 'ani 'l-wusuli ilayhi. Ø

:: yukalu **kıdıglıg börk** ay kalansuwa^{tun} datu hatar^{in} {248-124b11} muhayyat^{in}. Ø

kuduglug ew ay bayt^{un} datu bi'r^{in}. Ø

tarıglag al-mazra'a^{tu}. Ø

turuglag yêr {248-124b12} mawdi'i 'l-ikama^{ti}. Ø

tarıglıg yêr ay ard^{un} datu zar'^{in}. wa-ka-dalika 'l-huri.

sarıglıg er {248-124b13} ar-raculu 'l-mamruru. Ø

kuruglug ya ay al-kawsu 'l-muwattaru. Ø

busuglug yagı ay al-'aduwwu du {248-124b14} 'l-kamin. Ø

kapaklıg kīz al-'adra'u. Ø

katıklıg er ar-raculu 'l-hacinu. wa-ka-dalika man lahu idam^{un} {248-124b15} yu'tadamu bihi. Ø

baraklıg kişi ay insan^{un} du kalb^{in} ahlaba. Ø

çaruklug er ay {248-124b16} insan^{un} muhtadi. **çaruklug** ismu kabila^{tin} min al-guzziyya^{ti}. Ø

karaklıg kullu hayawan^{in} lahu mukla^{tun}. {248-124b17} :: wa-yukalu **karaksīz teg körür** ma'nahu yatagamazu fi 'l-harbi wa-gayrihi ka-annahu la yadri 249 125^{a} {249-125a01} 'l-muharibina wa-uhbatahum.

kasuklug er ay racul^{un} lahu rawiya^{tu} 'l-amisi. Ø

kusıklıg er ay {249-125a02} racul^{un} du cillawz^{in}. Ø

:: wa-yukalu **başaklıg süñü** ay rumh^{un} datu sinan^{in}. wa-ka-dalika 'n-nablu {249-125a03} ida kana da nasl^{in}. Ø

:: wa-yukalu **taşaklıg er** ay racul^{un} du husya^{tin}. Ø

kaşuklug ayak {249-125a04} ay kas'at^{un} datu mil'akat^{in}.

bokuklug er ay racul^{un} du hawsala^{tin}. Ø

takuklug er ay {249-125a05} racul^{un} du dacac^{in}. bi 'l-guzziyya^{ti}.

sukaklıg tag ay cabal^{un} du 'ufr^{in} min az-ziba'i. Ø

balıklıg {249-125a06} **ögüz** ay wad^{in} du samak^{in}. wa-ka-dalika 'l-ardu'l-lati fiha wahl^{un}. bi-luga^{ti} argu. Ø

:: wa-yukalu {249-125a07} **kulaklıg neñ** ay şay'^{un} du udun^{in}. Ø

konuklug ew ay bayt^{un} du adyaf^{in}. Ø

torumlug er {249-125a08} ay racul^{un} lahu ibnu mahad^{in}. Ø

korumlug tag ay cabal^{un} du canadila. Ø

tulumlug er ay al-mudaccacu. wa-kala: {249-125a09}

öñdün nelük yalwarmadıñ kaç kata bèrdiñ tawar

tulumlug bolup katındıñ kanıg amdı yêr suwar {249-125a10}

yakulu halla istaga<u>t</u>ta kabla an addayta 'd-dariba^{ta} mirar^{an}. wa 'l-ana lamma sirta mudaccic^{an} taşaddadat. {249-125a11} fa'ud ila ma kunta 'alayhi min ada'i 'd-dariba^{ti}. wa-illa yaski damuka 't-turaba. Ø

tabanlıg {249-125a12} **tèwè** ay al-ba'iru datu 'l-huffi. Ø

topunlug tarıg ay al-burru du 'l-ku'bura^{ti}. Ø

:: wa-yukalu {249-125a13} **bodunlug bokunlug kişi** ay insan^{un} du raht^{in} wa-'aşirat^{in}. Ø

:: wa-yukalu **bakanlıg kadış** {249-125a14} ay sayr^{un} du halka^{tin}. Ø

bedük karınlıg er ay racul^{un} batin^{un}. Ø

kurunlug ew ay bayt^{un} {249-125a15} muswadd^{un}min ad-duhani 'l-mu-tarakimi. Ø

sagınlıg er ay racul^{un} du hala'iba. Ø

:: wa-yukalu {249-125a16} **sogunlug tag** ay cabal^{un} du 'unsul^{in}. Ø

:: wa-yukalu **samanlıg er** ay racul^{un} du tibn^{in}. Ø {249-125a17}

kagunlug er ay racul^{un} du batih^{in}. Ø

kokunlug ot ay nar^{un} datu şarara^{tin}. Ø